

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNI

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида

Конунчилик палатаси томонидан 2020 йил 22 июля
қабул қилинган
Сенат томонидан 2020 йил 11 сентябрда
маъқулланган

1-боб. Умумий қоидалар

1-модда. Ушбу Конуннинг мақсади

Ушбу Конуннинг мақсади ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлаш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат.

2-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Конун ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборатdir.

Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари кўлланилади.

3-модда. Асосий тушунчалар

Ушбу Конунда куйидаги асосий тушунчалар кўлланилади:

ногиронлик белгисига кўра камситиш – мақсади ёки натижаси сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий, фуқаровий соҳада ёки бошқа соҳада ўзгалар билан ногиронлиги бўлган шахсларнинг тенг ҳукуқ ва эркинликларини эътироф этишни ёки рўёбга чиқаришни инкор қилишдан иборат бўлган, ногиронлик сабабли ҳар қандай ажратиб кўйилгі, истисно этиш, четлатиш, чеклаш;

ногиронлиги бўлган болалар (бала) – барқарор жисмоний, ақлий, сенсор (сезги) ёки руҳий нуқсонлари туфайли ҳаётий фаолияти чекланганлиги муносабати билан давлат ва жамият томонидан ижтимоий ёрдам қўрсатилишига ҳамда ўз хукуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишига муҳтож ўн саккиз ёшгача бўлган шахслар;

ногиронлиги бўлган шахс – ижтимоий ёрдам ва ҳимояга, жамият ва давлатнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳаётида бошқалар билан бирга тенг тўлиқ ва самарали иштирок этиш учун шарт-шароитлар яратилишига муҳтож барқарор жисмоний, ақлий, сенсор (сезги) ёки руҳий нуқсонлари бўлган шахс;

ногиронлиги бўлган шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш – ҳаёт фаолиятига доир чекловларни енгиб ўтиш, уларнинг ўрнини қоплаш (компенсация қилиш) учун ногиронлиги бўлган шахсларга шарт-шароитларни таъминлайдиган ҳамда уларга жамият ва давлат ҳаётида иштирок этишнинг бошқа фуқаролар билан тенг имкониятларини яратишга қаратилган, давлат томонидан кафолатланган иқтисодий, ижтимоий ва хуқуқий чора-тадбирлар тизими;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари – ногиронлиги бўлган шахслар томонидан ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, уларнинг жамият ва давлат ҳаётида бошқа фуқаролар билан тенг равишда иштирок этиш имкониятларини таъминлаш мақсадида тузилган нодавлст нотижорат ташкилотлари;

протез-ортопедия мосламалари – йўқ бўлган кўл-оёқларнинг ёки тана бошқа қисмларининг ўрнини босиш учун мўлжалланган, организмнинг бузилган ёки йўқолган функцияларини компенсация қилувчи мосламалар;

сурдотаржима – бирор-бир тилдан дактил алифбоси ёрдамида ва (ёки) имо-ишора тилида таржима қилиш усули;

сурдотехника воситалари – эшитишдаги нуқсонларни тузатиш ва компенсация қилиш учун техник воситалар, шу жумладан алоқани ва ахборот узатишни кучайтирувчи воситалар;

тиббий-ижтимоий экспертиза – текширувдан ўтказилаётган шахснинг клиник-функционал, ижтимоий, қасбий-мехнат ва психологик маълумотларини комплекс баҳолаш асосида унинг соғлиғи йўқолганлиги даражасини ҳамда организмининг функциялари турғун бузилганлиги сабабли ҳаёт фаолияти чекланганлиги даражасини, ногиронлик гуруҳини, ногиронликнинг бошланиши сабаби ҳамда вақтини аниқлаш, шунингдек шахс учун соғлигининг ҳолатига кўра мумкин бўлган меҳнат фаолияти турлари ва зарур меҳнат шароитлари, ўзгаларнинг парваришига, санаторий-курортда даволанишнинг тегишли турларига ҳамда ижтимоий ҳимояга бўлган эҳтиёжи тўғрисида тавсиялар бериш;

тифлотехника воситалари – ногиронлиги бўлган шахсларнинг кўришидаги нуқсони натижасида йўқолган имкониятларини тиклаш ва компенсация қилишга қаратилган воситалар;

шахс ҳаёт фаолиятиниң чекланганлиги – шахснинг ўзига ўзи хизмат қилиш, ҳаракатланиш, йўлни топа олиш, мулоқот қилиш, ўз хулқатворини назорат қилиш, шунингдек ўқиш ва меҳнат фаолияти билан шуғулланиш қобилиятини ёки имкониятини тўлиқ ёхуд қисман йўқотганлиги.

4-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг хуқуқларини таъминлашнинг асосий принциплари

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг хуқуқларини таъминлашнинг асосий принциплари қўйидагилардан иборат:

ногиронлиги бўлган шахсларнинг қадр-кимматини, уларнинг мустақиллигини, танлаш эркинлигини хурмат қилиш;

ногиронлик белгисига кўра камситилишга йўл қўймаслик;

инсоннинг хуқуқ ва эркинликларини амалга оширишдаги имкониятлар тенглиги;

ногиронлиги бўлган болаларнинг ривожланаётган қобилиятини ва ўз индивидуаллигини сақлаб қолиш хукуқини хурмат қилиш;

объектлар ва хизматларнинг кулайлиги;

ногиронлиги бўлган шахсларни жамият ва давлатнинг ҳаётига жалб этиш.

5-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг қадр-кимматини, уларнинг мустақиллигини, танлаш эркинлигини хурмат қилиш принципи

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг қадр-кимматини, уларнинг мустақиллигини, танлаш эркинлигини хурмат қилиш ногиронлиги бўлган шахсларнинг ва улар оиласарининг хуқуқ ва эркинликларини бошқа фуқаролар билан тенг равишда ҳимоя қилиш ҳамда амалга ошириш кафолатларини белгилаш орқали таъминланади.

6-модда. Ногиронлик белгисига кўра камситилишга йўл қўймаслик принципи

Ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан ҳар қандай ажратиб қўйиш, истисно этиш, четлатиш, чеклаш ёки афзал кўриш, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларнинг объектлар ва хизматлардан фойдаланиши учун шарт-шароитлар яратишни рад этиш тақиқланади.

Ногиронлиги бўлган шахслар учун имкониятлар тенглигини таъминлашга ҳамда уларни жамият ва давлат ҳаётига жалб этишга қаратилган маҳсус чоралар бошқа фуқароларга нисбатан камситувчи чоралар ҳисобланмайди.

7-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқ ва эркинликларини амалга оширишдаги имкониятлар тенглиги принципи

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқ ва эркинликларини амалга оширишдаги имкониятлар тенглиги улар учун обьектлар ҳамда хизматлардан, ижтимоий, иқтисодий ва маданий соҳалардан, соғлиқни сақлашдан, таълимдан, ишга жойлашишдан, шунингдек ахборотдан ва алоқа воситаларидан фойдаланиш кафолатларини яратишга ҳамда улардан тенг равища фойдаланиш имкониятларини беришга доир чора-тадбирларни амалга ошириш йўли билан таъминланади.

8-модда. Ногиронлиги бўлган болаларнинг ривожланаётган қобилиятини ва ўз индивидуаллигини сақлаб қолиши хукуқини хурмат қилиш принципи

Ногиронлиги бўлган болалар бошқа болалар билан тенг равища инсоннинг барча хукуқ ва эркинликларидан тўлиқ ҳажмда фойдаланади.

Ногиронлиги бўлган болаларни ҳар томонлама ва уйғун ривожлантириш, уларнинг ижтимоий фаоллигини, меҳнатга бўлган қизиқишига кўмаклашиш, таълимга, илм-фанга, техникага, санъат ва спортга жалб этиш мақсадида ногиронлиги бўлган болалар манфаатларининг устунлиги уларга нисбатан бажариладиган барча ҳаракатларда устувор хисобланади.

9-модда. Объектлар ва хизматларнинг қулайлиги принципи

Объектлар ва хизматларнинг қулайлиги ногиронлиги бўлган шахсларнинг бинолардан, иншоотлардан, транспортдан, ахборотдан ва алоқа воситаларидан, шу жумладан ахборот-коммуникация технологиялари ва тизимларидан, шунингдек бошқа обьектлардан ва ахолига кўрсатиладиган хизматлардан ўзга фуқаролар билан тенг равища фойдаланиши учун шарт-шароитлар яратиш йўли билан таъминланади.

Шаҳарларни, бошқа аҳоли пунктларини режалаштиришга ва куришга, туар жой ва рекреация зоналарини шакллантиришга, янги курилиш учун мўлжалланган лойиҳа ечимларини ишлаб чиқишига, биноларни, иншоотларни ва уларнинг мажмуаларини реконструкция қилишига, шунингдек умумий фойдаланишдаги транспорт воситаларини, ахборотни ҳамда алоқа воситаларини ишлаб чиқишига ва ишлаб чиқаришига мазкур обьектларни ногиронлиги бўлган шахсларнинг улардан монеликсиз фойдаланиши учун мослаштирумасдан йўл қўйилмайди.

10-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларни жамият ва давлат ҳаётига жалб этиш принципи

Ногиронлиги бўлган шахсларни жамият ва давлат ҳаётига жалб этиш уларнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётда иштирок этишини ҳар томонлама рағбатлантириш ҳамда чекловларнинг ҳар қандай шаклларига йўл қўймаслик орқали амалга оширилади.

Давлат органлари ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамият ва давлат ҳаётига жалб этишини таъминлашга доир чора-тадбирларни амалга оширади.

2-боб. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасини тартибга солиш

11-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари қуидагилардан иборат:

ногиронлиги бўлган шахсларнинг камситилишига йўл қўймаслик юзасидан комплекс чора-тадбирлар кўриш;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилиш;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари ва имкониятлари тенглигини бошқа фуқаролар билан teng равишда таъминлаш;

ногиронлиги бўлган шахсларни жамият ва давлат ҳаётига жалб этиш;

ногиронлиги бўлган шахслар хукуқлари ва қадр-қимматини хурмат қилиш масалалари бўйича жамиятда маърифий-тарбиявий ишларни ташкил этиш;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини таъминлаш;

давлат органларининг ва улар мансабдор шахсларнинг ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга доир фаолиятининг очиқлиги ва шаффоғлигини таъминлаш;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг инклузив таълим (мактабгача, мактабдан ташқари, умумий ўрта, ўрта маҳсус, профессионал, олий ва олий ўқув юртидан кейинги таълим) олиш имкониятини таъминлаш;

давлат органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари ўртасида ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасидаги ҳамкорликни ривожлантириш.

12-модда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасидаги ваколатлари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси:

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасида давлат сиёсати амалга оширилишини таъминлайди;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасидаги давлат дастурларининг ишлаб чиқилиши, тасдикланиши ва амалга оширилишини таъминлайди;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари тўғрисидаги қонун хужжатлари ижросини таъминлайди;

давлат бошқаруви органларининг ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлашга доир фаолияти устидан назоратни амалга оширади;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш бўйича хизматларнинг давлат томонидан кафолатланган ҳажмини белгилайди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қонун хужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

13-модда. Давлат бошқаруви органларининг ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасидаги ваколатлари

Давлат бошқаруви органлари ўз ваколатлари доирасида:

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатини амалга оширади;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш бўйича устувор йўналишларни белгилайди;

ногиронлиги бўлган шахсларни реабилитация қилиш, ижтимоий ҳимоя қилиш ва уларнинг хукуқларини таъминлашга доир давлат дастурларини шакллантиради ҳамда амалга оширади;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари тўғрисидаги қонун хужжатлари ижросини таъминлайди;

ногиронлиги бўлган шахсларни тиббий, касбий ва ижтимоий реабилитация қилиш соҳасида илмий тадқиқотлар ўтказилишини ҳамда мутахассислар тайёрланишини молиялаштиради ва ташкил этади;

ўзгаларнинг парваришига ва ёрдамига муҳтоҷ ногиронлиги бўлган шахсларга ижтимоий хизмат қўрсатиш бўйича стационар муассасалар тармоғини ривожлантиришга доир чоралар кўради;

реабилитация, илмий-ишлаб чиқариш марказларининг, ногиронлиги бўлган шахсларга ижтимоий хизмат қўрсатиш стационар муассасаларининг, ихтисослаштирилган таълим муассасаларининг ҳамда санаторий-курорт муассасаларининг тармоғини яратади, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларга ижтимоий-маиший хизматлар қўрсатиш бўйича ташкилотларни ташкил этади;

давлат соғлиқни сақлаш тизимининг амбулатория ва стационар даволаш-профилактика муассасаларида тиклаш терапияси бўлимларининг тармоғини яратади.

Давлат бошқаруви органлари қонун хужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

14-модда. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлаш соҳасидаги ваколатлари

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари:

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги қонун хужжатлари ижросини таъминлайди;

ногиронлиги бўлган шахсларни реабилитация қилиш, ижтимоий ҳимоя қилиш ва уларнинг ҳуқуқларини таъминлашга доир ҳудудий дастурларни шакллантиради, тасдиқлайди ҳамда амалга оширади;

ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштириш учун иш ўринларининг энг кам сонини белгилайди.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қонун хужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга ошириши мумкин.

15-модда. Ногиронлиги бўлган шахслар ишлари бўйича идоралараро кенгаш

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатини амалга оширувчи давлат органлари фаолиятини мувофиқлаштириш ва ушбу Қонуннинг қоидалари бажарилишини таъминлашга қаратилган келишилган саъй-харакатларни ишлаб чиқиш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан Ногиронлиги бўлган шахслар ишлари бўйича идоралараро кенгаш ташкил этилади.

Ногиронлиги бўлган шахслар ишлари бўйича идоралараро кенгаш таркибига ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатини амалга ошириш ўз ваколатига кирадиган вазирликлар, идоралар ва ташкилотлар вакиллари, шунингдек нодавлат нотижорат ташкилотлари, шу жумладан ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари вакиллари киритилади.

Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг ўринбосарларидан бири Ногиронлиги бўлган шахслар ишлари бўйича идоралараро кенгаш раисидир.

Ногиронлиги бўлган шахслар ишлари бўйича идоралараро кенгашнинг мажлислари заруратга қараб, лекин ярим йилда камида бир марта раис томонидан чақирилади.

Ногиронлиги бўлган шахслар ишлари бўйича идоралараро кенгаш тўғрисидаги низом ва унинг шахсий таркиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади.

16-модда. Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашда иштирок этиши

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларини таъминлашга кўмаклашади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари:

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлашга доир фаолиятни амалга ошириш чоғида давлатдан ва белгиланган тартибда халқаро ташкилотлардан ҳукукий, услугбий, ташкилий ҳамда молиявий ёрдам олиши;

ногиронлиги бўлган шахсларни ижтимоий ҳимоя қилиш билан боғлиқ муаммоларни ҳал этишда, шунингдек тегишли тадбирларни молиялаштиришда иштирок этиши;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг бошқа фуқаролар билан тенг равишда бинолардан, иншоотлардан, транспортдан, ахборотдан ва алоқа воситаларидан, шу жумладан ахборот-коммуникация технологиялари ҳамда тизимларидан, шунингдек бошқа обьектлардан ва аҳолига кўрсатиладиган хизматлардан фойдаланиши учун шарт-шароитлар яратишида иштирок этиши мумкин;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлашга доир бошқа тадбирларда ҳам иштирок этиши мумкин.

17-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатини шакллантиришда:

давлат ва хўжалик бошқаруви органларига, маҳаллий давлат ҳокимияти органларига ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари ҳамда қонуний манфаатларини таъминлаш юзасидан таклифлар киритиш;

ногиронлиги бўлган шахсларга тегишли ижтимоий хизмат турларини тақдим этиш самарадорлигини баҳолашда иштирок этиш;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш масалалари бўйича ишлаб чиқилаётган норматив-хукукий ҳужжатлар лойиҳаларига таклифлар киритиш;

Ногиронлиги бўлган шахслар ишлари бўйича идоралараро кенгаш ишида ва мажлисларида иштирок этиш;

ваколатли давлат органлари билан биргаликда спорт, маърифий ва маданий-оммавий тадбирларни ташкил этиш йўли билан иштирок этишга ҳақлидир.

Давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ногиронлиги бўлган шахсларнинг манфаатларига дахлдор қарорларни тайёрлаш ҳамда қабул қилишда ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари ва уларнинг ваколатли вакиллари билан ҳамкорлик қиласи.

Юридик ва жисмоний шахслар ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмаларига моддий-техник ҳамда молиявий ёрдам кўрсатиши мумкин.

3-боб. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамият ва давлат хаётида тўла хуқуқли тарзда иштирок этиши учун қулай шарт-шароитлар яратиш

18-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг тенглигини таъминлаш ва камситилишига йўл қўймаслик

Ногиронлик белгиси бўйича ҳар қандай камситиш тақиқланади.

Тенг имкониятларни таъминлаш ва ногиронлик белгисига кўра камситилишига йўл қўймаслик учун давлат органлари ногиронлиги бўлган шахсларнинг обьектлар ҳамда хизматлардан, ижтимоий, иқтисодий ва маданий соҳалардан, соғлиқни саклашдан, таълимдан, ишга жойлашишдан, шунингдек ахборотдан ва алоқа воситаларидан тенг равища фойдаланиш имкониятларини таъминлашга доир чоратадбирларни амалга оширади.

Давлат камситилишнинг барча шаклларидан ногиронлиги бўлган шахсларнинг хуқуқий жиҳатдан тенг равища ва самарали ҳимоя қилинишини кафолатлади.

Давлат инсоннинг асосий хуқуqlари ва эркинликларидан фойдаланиш имкониятини беришда ногиронлиги бўлган шахсларнинг камситилишига йўл қўймаслик чораларини кўради.

19-модда. Шахсий хаёт дахлсизлиги хукуки

Ногиронлиги бўлган шахслар қонун хужжатларида назарда тутилган тартибда тажовузлардан ҳимоя қилиниш, ўз шахсий ҳаёти, оиласи, уйжойи ёки хат-хабарлари дахлсизлиги, шаъни ва қадр-қиммати ҳимоя қилиниши хуқуқига эга.

Давлат ногиронлиги бўлган шахснинг шахси, соғлиғи ҳолати тўғрисидаги маълумотларнинг махфийлигини таъминлаш чораларини кўради.

20-модда. Оилага ва оила муҳитига бўлган хукуқ

Давлат ногиронлиги бўлган болаларнинг оилага ва оила муҳитига бўлган хуқуқларини таъминлаш, ихтисослаштирилган муассасаларга жойлаштириладиган ногиронлиги бўлган болалар сонини қисқартириш, уларнинг оилавий шароитларда ва ногиронлиги бўлган болаларни жойлаштиришнинг бошқа шакллари доирасида қариндошларини жалб этиш ҳисобидан муқобил парвариш қилинишини таъминлаш чораларини кўради.

Давлат ногиронлиги бўлган болаларни парваришилаётган оилаларга моддий, маслаҳатга оид ва бошқача тарзда ёрдам беради ҳамда уларни кўллаб-куватлади.

21-модда. Фуқаролик ва эркин ҳаракатланиш хукуки

Ногиронлиги бўлган шахслар бошқа фуқаролар билан тенг равища фуқароликни олиш ва ўзгартириш, шунингдек Ўзбекистон Республикаси ҳудуди бўйлаб эркин ҳаракатланиш, Ўзбекистон Республикасига кириш ва Ўзбекистон Республикасидан чиқиб кетиш ҳуқуқига эга, бундан Ўзбекистон Республикаси фуқаролари учун қонун хужжатларида белгиланган чекловлар мустасно.

Давлат ва нодавлат нотижорат ташкилотлари, шу жумладан ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари ногиронлиги бўлган шахсларни уларнинг ёши, жинси ва ногиронлик шаклини, шунингдек шахсий эҳтиёжларини инобатга олувчи кўллаб-куватлаш ҳамда хизматлар кўрсатиш дастурларининг мавжудлиги ва қулайлиги тўғрисида хабардор қиласди.

22-модда. Уй-жойга бўлган хуқук

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларга уй-жой қурилиши бўйича давлат дастурларидан ва маҳсус дастурлардан фойдаланиш имкониятини таъминлайди.

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларга ва ўз таркибида ногиронлиги бўлган шахс бор оилаларга уй-жойни қулай нархлар бўйича олиш учун зарур шарт-шароитлар ҳамда имкониятларни таъминлайди.

Уй-жойга ёки уй-жой шароитларини яхшилашга муҳтож ногиронлиги бўлган шахсларни ҳисобга олиш маҳаллий ижро этувчи ҳокимияти органлари томонидан амалга оширилади.

Маҳаллий ижро этувчи ҳокимияти органлари томонидан уй-жой олишга ёки уй-жой шароитларини яхшилашга муҳтож бўлган фуқароларни ҳисобга олиш рўйхатларини шакллантириш чоғида ногиронлиги бўлган шахслар ва ўз таркибида ногиронлиги бўлган шахс бор оилалар алоҳида рўйхатга киритилади.

Ногиронлиги бўлган шахслар уй-жой қурилиши бўйича давлат дастурлари ва маҳсус дастурлар доирасида имтиёзли шартлар асосида уй-жой ва имтиёзли ипотека кредити олиш ҳуқуқига эга.

Ногиронлиги бўлган шахсларга ва ўз таркибида ногиронлиги бўлган шахс бор оилаларга якка тартибида уй-жой қуриш, ёрдамчи хўжаликни, дала ҳовли хўжалигини ва боғдорчиликни юритиш учун имтиёзли шартлар асосида ер участкалари олиш ҳуқуқи берилади.

Ногиронлиги бўлган шахсларга уй-жойни тақсимлашда имкониятга қараб, объектлар ва хизматларнинг қулайлиги принципига риоя этилган ҳолда, иш жойига, тиббиёт ва реабилитация муассасаларига яқин бўлган уй-жой берилади.

Ногиронлиги бўлган шахсларга давлат уй-жой фондининг кўп квартирали уйларида туар жойлар уларнинг хоҳишига кўра пастки қаватлардан берилиши мумкин. Юқори қаватлардаги квартираларга эга бўлган ногиронлиги бўлган шахслар бўш туар жойлар мавжуд бўлган тақдирда уларни пастки қаватларда жойлашган туар жойларга алмаштиришга ҳақли.

Ногиронлиги бўлган шахсларга ёки ўз таркибида ногиронлиги бўлган шахс бор оилаларга бериладиган туар жойлар объектлар ва хизматларнинг қулайлиги принципига мувофиқ бўлиши керак.

Ногиронлиги бўлган шахслар эгаллаб турган туар жойлар ногиронлиги бўлган шахсларнинг эркин ҳаракатланиши ва фойдаланиши учун маҳсус воситалар ҳамда мосламалар билан жиҳозланган бўлиши керак. Мазкур туар жойларни жиҳозлаш маҳаллий ижро этувчи ҳокимияти органлари томонидан амалга оширилади.

Ногиронлиги бўлган шахслар имтиёзли шартлар асосида ижтимоий уй-жой олиш хукуқига эга.

23-модда. Ижтимоий инфратузилма объектларини ногиронлиги бўлган шахсларнинг эҳтиёжларига риоя этган ҳолда лойиҳалаштириш, қуриш ва реконструкция қилиш

Давлат бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва ташкилотлар ногиронлиги бўлган шахсларнинг, шу жумладан ўриндиқли аравачалардан ҳамда етакловчи итлардан фойдаланувчи шахсларнинг барча ижтимоий инфратузилма объектларига (туар жойларга, жамоат ва ишлаб чиқариш биноларига, иморатлар ва иншоотларга, соғлиқни сақлаш ва спорт объектларига, маданий-томуша муассасаларига ҳамда бошқа муассасаларга) монеликсиз кириши учун шарт-шароитлар яратиши шарт.

Ташкилий-хукуқий шаклидан қатъи назар, жамоат бинолари ҳамда иншоотларини лойиҳалаштириш, қуриш ва реконструкция қилиш ногиронлиги бўлган шахсларнинг эҳтиёжлари инобатга олинган ҳолда амалга оширилиши керак.

Жамоат бинолари ҳамда иншоотларини лойиҳалаштириш, қуриш ва реконструкция қилиш чоғида ногиронлиги бўлган шахслар фойдаланиши учун автотранспорт сақлаш жойларини мақбул микдорда ҳамда ўлчамда барпо этиш бўйича чоралар назарда тутилиши керак.

Уй-жойлар ва ижтимоий инфратузилма объектларида лифтларни сотиб олиш ҳамда ўрнатиш чоғида, ташкилий-хукуқий шаклидан қатъи назар, тегишли ташкилотлар лифтларнинг ногиронлиги бўлган шахсларнинг барча тоифалари учун кулаги бўлишини ва улардан фойдаланиш имкониятини таъминлаши шарт.

Ижтимоий-маиший ва маданий мақсадларга мўлжалланган қурилиш объектларини ҳамда реконструкция қилинаётган объектларни фойдаланишга қабул қилиш ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари вакиллари давлат қабул комиссияси таркибига киритилган ҳолда амалга оширилади.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг объектлар ва хизматлардан фойдаланиши учун шарт-шароитлар яратиш қурилиш лойиҳаларининг мажбурий қисмидир. Биноларни, иншоотларни ва уларнинг мажмуаларини қуриш ҳамда реконструкция қилишга доир нормалар ва қоидалар ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари фикр-мулоҳазаларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилиши керак.

24-модда. Транспорт воситаларининг ва йўл инфратузилмасининг қулайлиги

Транспорт воситаларининг ва йўл инфратузилмасининг қулайлиги аҳолига транспорт хизмати кўрсатувчи ташкилотлар (ташкилий-хуқукий шаклидан қатъи назар) томонидан ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари иштирокида:

ногиронлиги бўлган шахсларга қулайлик яратиш учун жамоат транспортининг маҳсус воситалар билан жиҳозланишини, шу жумладан алоҳида жойлар жиҳозланишини, эшлиши қобилияти заиф бўлганлар учун ахборот таблолари ўрнатилишини ҳамда бекатларнинг овозли тарзда эълон қилинишини;

шаҳар ва қишлоқ жамоат транспорти воситаларининг йўналишлари ҳамда кўрсаткичлари кескин фарқланувчи рангдаги йирик ҳарфлар билан тасвирланишини;

йўловчи поездларининг вагонлари маҳсус ўринлар билан ва перронлар, шунингдек темир йўл вокзаллари маҳсус механик пандуслар билан жиҳозланишини;

тўхташ майдончаларини шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларини ҳисобга олган ҳолда жиҳозлаш, шу жумладан уларга пандуслар ва тутқичлар ўрнатиш, транспорт воситасининг кириш эшиклари олдидаги майдончаларда тактил қопламаларини қўллаш, шунингдек электрон ахборот таблоларини ўрнатиш;

пиёдалар ўтиш жойлари ва чорраҳаларини, кўчалар ҳамда умумий фойдаланишдаги йўлларни ногиронлиги бўлган шахсларнинг эҳтиёжларига мувофиқ мослаштириш;

чорраҳаларда товушли ва визуал сигнализация тизимларини ўрнатиш;

аэропортларда ва аэровокзалларда, йирик темир йўл станцияларида, шунингдек метрода ногиронлиги бўлган шахсларни транспорт воситаларигача кузатиб бориши;

ногиронлиги бўлган шахслар учун маҳсус кутиш жойларини жиҳозлаш йўли билан таъминланади.

Маҳаллий транспорт воситаларини ишлаб чиқиш ва ишлаб чиқариш ногиронлиги бўлган шахсларнинг эҳтиёжлари инобатга олинган ҳолда амалга оширилиши керак.

25-модда. Мехмонхона хоналарининг қулайлиги

Мехмонхоналарнинг мулкдорлари умумий хоналар фондининг камида битта хонасини ўриндики аравачадан фойдаланадиган ногиронлиги бўлган шахслар учун қулай тарзда жиҳозлаши, шунингдек эшитиш ва кўриш бўйича ногиронлиги бўлган шахсларнинг тегишли эҳтиёжларига мувофиқ эълонлар учун дисплейлар хамда овозли қурилмалар ўрнатилишини таъминлаши шарт.

26-модда. Ахборотдан фойдаланиш

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларга ахборот олиш хукуклари амалга оширилишини кафолатлайди ҳамда ногиронлиги бўлган шахсларни кенг омма учун мўлжалланган, қулай форматлардаги ва ногиронликнинг турли шакллари ҳисобга олинган технологиялардан фойдаланган ҳолда ахборот билан таъминлайди.

Давлат одамлар ўртасидаги мулоқот воситалари сифатида имо-ишора тилидан, мулоқотнинг бошқа муқобил шаклларидан фойдаланишига кўмаклашади.

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларга телевизион дастурлар, фильмлар, театр тадбирлари ва бошқа маданий тадбирларнинг улар учун қулай форматларда бўлишини таъминлайди. Давлат телеканалларида янгиликлар кўрсатувларининг сурдотаржима ёки субтитрлар билан намойиш этилишини таъминланади.

Давлат коммуникациянинг муқобил шаклларидан (Брайль ҳарфларидан ва овозли шакллардан) фойдаланган ҳолда бадиий адабиётлар, мактаб дарсликлари, бошқа дидактик материаллар ва ўқитиш воситалари нашр этилишини таъминлайди.

Давлат органлари ва ташкилотлар ўз расмий веб-сайтларига жойлаштирилган ахборот билан қулай тарзда танишиш ҳамда хизматлардан фойдаланиш учун ногиронлиги бўлган шахсларга қўшимча имкониятларни яратиши шарт.

Давлат органлари ва ташкилотлар ахборот-коммуникация ускуналарининг ҳамда ахборот таъминотининг давлат харидларига давлат буюртмасини амалга оширишда ногиронлиги бўлган шахсларнинг барча тоифалари учун қулайлик мезонларига риоя этилишини ҳисобга олиши керак.

Давлат органлари ва ташкилотлар, зарур бўлган тақдирда, мазкур давлат органининг ёки ташкилотнинг вакили ва эшитишида нуқсонлари мавжуд ногиронлиги бўлган шахс ўртасидаги мулоқотни таъминлаш учун имо-ишора тили таржимонини шартнома бўйича ёллайди.

27-модда. Маданий ҳаётда иштирок этишга, дам олишга ва спорт билан шуғулланишга бўлган хуқуқ

Давлат органлари ва ташкилотлар ногиронлиги бўлган шахсларнинг моддий маданий мерос объектларидан, туристик ҳамда спорт объектларидан ва иншоотларидан, шунингдек дам олиш объектларидан фойдаланишини таъминлайди.

Театрлар, музейлар, кинотеатрлар, ахборот-кутубхона муассасалари ва ахборот-ресурс марказлари, маданият ва истироҳат боғлари ногиронлиги бўлган шахслар фойдаланиши учун қулай бўлиши керак.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг моддий маданий мерос объектларидан, туристик ва спорт объектлари ҳамда иншоотларидан, шунингдек ташкилотнинг дам олиш объектларидан фойдаланишини таъминлаш мақсадида, ташкилий-хуқуқий шаклидан қатъи назар, ташкилотлар ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари иштирокида:

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ва улар оилаларининг маданий, спорт ҳамда туристик тадбирларда иштирок этишига кўмаклашади;

нодавлат нотижорат ташкилотлари билан шерикликда маданий, спорт ва кўнгилочар тадбирлар ўтказилишини ташкил этади;

ногиронлиги бўлган шахсларга спорт билан шуғулланиш, спорт мусобақаларини ўтказиш ва уларда иштирок этиш учун зарур шарт-шароитлар ҳамда имкониятлар яратади;

фаолияти ногиронлиги бўлган шахсларни спорт билан шуғулланишга ва жамиятнинг маданий ҳаётига жалб этишга қаратилган нодавлат нотижорат ташкилотларига кўмаклашади;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг барча даражалардаги спорт тадбирларида иштирок этишини тарғиб қилиш ва рағбатлантиришда иштирок этади.

Ташкилий-хуқуқий шаклидан қатъи назар, ташкилотлар ногиронлиги бўлган шахсларнинг спорт иншоотлари объектларидан, дам олиш объектларидан, шунингдек туристик объектлардан фойдаланишини, шу жумладан бепул асосда фойдаланишини таъминлаш учун шарт-шароитлар яратади.

Давлат мулки бўлган спорт объектлари ва иншоотларининг спорт заллари ҳамда хоналарини ногиронлиги бўлган шахсларга спорт билан шуғулланиш учун бепул асосда тақдим этилади, бундан қонун хужжатларида назарда тутилган ҳоллар мустасно.

Давлат спортнинг паралимпия турлари бўйича мураббийлар, ҳакамлар ҳамда бошқа мутахассисларни ўқитиш ва тайёрлашни таъминлайди.

Давлат органлари ногиронлиги бўлган шахсларнинг спорт билан шуғулланиши учун шарт-шароитлар яратиш ва уларни спорт билан шуғулланишга жалб этишга доир дастурларни нодавлат нотижорат ташкилотлари, шу жумладан ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари билан биргаликда ҳар йили ишлаб чиқади ҳамда амалга оширади.

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларнинг спорт билан шуғулланишини моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш тизимини яратади.

28-модда. Мурожаат қилиш ҳуқуқи

Ногиронлиги бўлган шахслар давлат органларига, ташкилотларга ва уларнинг мансабдор шахсларига якка тартибда ёки жамоа бўлиб мурожаат қилиш ҳуқуқига эга.

Давлат органлари, ташкилотлар ва уларнинг мансабдор шахслари мурожаатларни кўриб чиқаётганда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ҳамда қонунлари талабларига риоя этиши, ушбу мурожаатларнинг тўлиқ, холисона ва ўз вақтида кўриб чиқилиши учун чоралар кўриши, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларнинг бузилган ҳукуқлари, эркинликлари тикланишини ҳамда уларнинг қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш юзасидан ўз ваколатлари доирасида чоралар кўриши шарт.

Давлат органлари, ташкилотлар ва уларнинг мансабдор шахслари ногиронлиги бўлган шахсларнинг мурожаатлар (аризалар, шикоятлар, таклифлар) билан кириши учун куйидагилар воситасида зарур шарт-шароитлар яратиши шарт:

шахслараро мулоқот воситаси сифатида имо-ишора тилини эътироф этиш ва қўллаб-қувватлаш, шунингдек уни ривожлантириш ҳамда жамият ва давлат ҳаёт фаолиятининг турли соҳаларида қўллаш чораларини кўриш;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳукуқларини ҳимоя қилиш ва амалга ошириш учун зарур бўлган ҳолларда сурдотаржима хизматларини кўрсатиш;

ногиронлиги бўлган шахслар томонидан ўз мурожаатини имзолаш учун факсимил имзодан фойдаланиш.

Эшлиши ва нутки бўйича ногиронлиги бўлган шахсларга:

тергов харакатларини амалга оширишда ёки жиноят, фукаролик, маъмурий ва иқтисодий ишлар бўйича суд процесларида иштирок этиш чоғида;

хужжатларни ёки битимларни нотариал тартибда расмийлаштиришда;

автомобилни бошқариш кўникмаларига ёки компьютер саводхонлигига ўқиш чоғида;

давлат хизматлари кўрсатиш чоғида сурдотаржимон хизматлари кўрсатилади.

Эшитиши ва нутки бўйича ногиронлиги бўлган шахсларга сурдотаржимон хизматлари қонун хужжатларида назарда тутилган бошқа ҳолларда ҳам кўрсатилиши мумкин.

Давлат ҳар йили сурдотаржимонлар, сурдопедагоглар, дефектологлар ва логопедлар тайёрланишини таъминлайди.

29-модда. Ногиронлиги бўлган шахснинг факсимил имзоси

Ногиронлиги бўлган шахснинг факсимил имзоси – соғлиғининг ҳолатига кўра (кўришнинг бузилиши, қўл-оёқлар йўклиги, харакатларни мувофиқлаштиришнинг бузилиши, фалажлик) ўз қўли билан имзо қўйиш имкониятига эга бўлмаган ногиронлиги бўлган шахснинг ўз қўли билан қўйган имзоси ўрнини босадиган, маҳсус тайёрланган штамп (клише).

Ногиронлиги бўлган шахснинг факсимил имзоси ногиронлиги бўлган шахс томонидан фақат, агар у ўзининг жисмоний нуқсонлари сабабли зарур хужжатларни имзолаш чоғида ўз қўли билан имзо қўйиш имкониятига эга бўлмаса, қўлланилиши мумкин.

Факсимил имзо ногиронлиги бўлган шахс учун тайёрланади ва унинг томонидан бутун ҳаёти давомида фойдаланилади. Факсимил имзо йўқолган тақдирда унинг дубликати тайёрланади.

Ҳеч ким факсимил имзодан фойдаланиши муносабати билан ўз фуқаролик хукуқларини амалга оширишда чекланиши мумкин эмас.

30-модда. Жамиятнинг онгига ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари ва қадр-қимматига ҳурматни шакллантириш ҳамда мустаҳкамлаш

Давлат органлари жамиятнинг онгига ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари ва қадр-қимматига ҳурматни шакллантириш ҳамда мустаҳкамлаш мақсадида:

ногиронлиги бўлган шахсларнинг фаол ижтимоий роли ижобий қабул қилинишига оммавий ахборот воситалари ва матбуот воситасида кўмаклашишни;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг салоҳиятини ҳамда жамият ва давлат тараққиётига қўшаётган ҳиссасини тарғиб қилишни;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг ижтимоий интеграциясига имкон берувчи тимсолини ижобий ва бағрикенглик асосида гавдалантириш йўналишидаги оммавий ахборот воситаларини рағбатлантиришни;

ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан қотиб қолган қарашларга ва хурофотларни йўқ қилиш бўйича чора-тадбирлар амалга ошириш;

таълимнинг барча босқичларида, шу жумладан болаларда гўдаклик ёшидан бошлиб ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан ҳурмат билан муносабатда бўлишни тарбиялашни;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг қадр-қиммати ва қобилияти ҳамда уларнинг иш жойидаги ва меҳнат бозоридаги жамоа ютуқларига қўшаётган ҳиссаси эътироф этилишига кўмаклашишни;

ногиронлиги бўлган шахсларга ва уларнинг хуқукларига бағишлиланган тарбиявий-таништирув дастурларини ишлаб чиқиш ҳамда жорий этишни таъминлайди.

Давлат ҳар йили қуйидаги давлат буюртмаларини жойлаштиради:

жамиятда ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан қотиб қолган қарашларни ва хурофотларни бартараф этишга, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларнинг ижобий тимсолини шакллантиришга қаратилган бадиий, хужжатли фильмлар, спектакллар тайёрланишига доир;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг салоҳиятини ҳамда жамият ва давлат ҳаётига қўшадиган ҳиссасини тарғиб қилишга, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларнинг ижобий тимсолини яратишга қаратилган ижтимоий реклама ахборотини ҳамда мақолаларни тайёрлаш ва оммавий ахборот воситаларида ёритишга доир.

Ногиронлиги бўлган шахслар тўғрисидаги ижобий тасавурга қаратилган ижтимоий реклама телеканалларда, матбуотда ва бошқа оммавий ахборот воситаларида жойлаштирилади.

Хукук ва гуманитар йўналишдаги олий таълим муассасаларида ногиронлиги бўлган шахсларнинг хуқуклари бўйича курслар ўтказилади ва ўқув фанлари ўргатилади.

4-боб. Фуқарони ногиронлиги бўлган шахс деб эътироф этиш, ногиронлиги бўлган шахсларни реабилитация ва абилитация қилиш

31-модда. Тиббий-ижтимоий экспертиза

Фуқарони ногиронлиги бўлган шахс деб топиш – тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари томонидан, ўн саккиз ёшгача бўлган болаларни ногиронлиги бўлган шахс деб топиш эса – педиатрия тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари томонидан амалга оширилади.

Шахс тиббий-ижтимоий экспертизага давлат тиббиёт муассасаси томонидан юборилади, бундан ушбу модданинг учинчи қисмида назарда тутилган холлар мустасно.

Ташкилий-хукукий шаклидан қатти назар, тиббиёт ташкилотлари ногиронлиги белгилари аниқ кўриниб турган шахсларни клиник-функционал маълумотларни олишга доир қўшимча текширувларни ўтказмасдан туриб, тиббий-ижтимоий экспертизага юборишга ҳақли.

Агар шахс соғлигининг ҳолатига кўра тиббий-ижтимоий эксперт комиссиясига бориш имконига эга бўлмаса ва бу тиббиёт муассасасининг хулосаси билан тасдиқланса, тиббий-ижтимоий экспертиза уйда ёки шахс даволанишда бўлган стационарда ўтказилиши мумкин.

Тиббий-ижтимоий эксперт комиссиясининг мажлисларида маҳаллий меҳнат органларининг, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг, касаба ўюшмаларининг, суғурта ташкилотларининг ва бошқа ташкилотларнинг вакиллари, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари вакиллари иштирок этиши мумкин.

Текширувдан ўтказиш тиббий хужжатлар қабул қилинган кундан эътиборан ўн календарь кундан кечиктирмай тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари томонидан ўтказилади. Тиббий-ижтимоий экспертизадан ўтиш учун юборилган шахс тиббий-ижтимоий эксперт комиссияси томонидан текширувдан ўтказиш куни тўғрисида тиббий хужжатлар қабул қилинган кундан эътиборан икки иш куни ичидаги хабардор қилинади. Ногиронлик аниқланган тақдирда, тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари томонидан хужжатлар қабул қилинган санадан бошлаб фуқаро ногиронлиги бўлган шахс деб эътироф этилади.

Тиббий-ижтимоий экспертиза натижалари бўйича ногиронлиги бўлган шахс деб топилган фуқарога – ногиронлик гурӯхи, унинг белгиланиш сабаби ва муддатлари, ўн саккиз ёшгача бўлган болаларга эса қайта текширувдан ўтиш муддати билан – «Ногиронлиги бўлган болалар» тоифаси белгиланади.

Қайта текширувдан ўтказиш муддати кўрсатилмайдиган ногиронлик инсон аъзолари функцияларининг ҳамда организми тизимларининг барқарор, аслига қайтариб бўлмас тарздаги морфологик ўзгаришлари ва бузилишлари мавжуд бўлган, амалга оширилган реабилитация тадбирларининг самараисизлиги оқибатида касалликнинг кечиши ва соғлиқнинг тикланишини, ижтимоий мослашувни яхшилаш мумкин бўлмаган тақдирда, белгиланган тартибда тасдиқланган касалликлар ва анатомик нуксонлар рўйхатига мувофиқ белгиланади.

Кўрсатилган муддатлардан олдин қайта текширувдан ўтказиш соғлиқнинг ҳолати ва хаёт фаолиятининг чекланганлик даражаси ўзгарганда ёки тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари асосланмаган қарор қабул қилганлиги фактлари аниқланганда ёхуд юкори турувчи тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари томонидан назорат вазифаси бажарилганда амалга оширилади.

Тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари зарур ускуналар билан жиҳозланган давлат тиббиёт муассасаларига бепул текширувлар ўтказиш учун бириктириб қўйилади.

Давлат бошқаруви органлари ва бошқа давлат ташкилотлари ногиронликнинг юзага келишига таъсир этувчи омиллар ҳамда шарт-шароитларни ўрганиш мақсадида ногиронликка олиб келувчи касалликлар юзага келишининг ишлаб чиқариш, ижтимоий, экологик ва бошқа сабабларини таҳлил қилишни ўз ваколатлари доирасида амалга оширади.

Тиббий-ижтимоий эксперт комиссиялари ногиронлиги бўлган шахсларнинг маълумотлар базасини шакллантириш, ногиронликни ҳисобга олиш ва ногиронлик тузилмасини таҳлил қилиш мақсадида ногиронлиги бўлган шахсларнинг (болаларнинг) шахсий йигмажилдларини юритади.

Ногиронликни белгилаш мезонлари ва механизmlари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

32-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларни реабилитация ва абилитация қилиши

Ногиронлиги бўлган шахсларни реабилитация қилишнинг мақсади уларга тўлақонли хаёт тарзини юритиш ҳамда ўз хукуклари ва потенциал имкониятларини амалга ошириш имконини берадиган ижтимоий мақомини, ўзига ўзи хизмат кўрсатишга ва касбий фаолиятнинг ҳар хил турларига оид қобилиятини тиклашдан иборатdir.

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларнинг давлат муассасаларида тиббий, ижтимоий, касбий ҳамда жисмоний реабилитация ва абилитация қилинишини кафолатлади.

Тиббий реабилитация қилиш ногиронлиги бўлган шахслар аъзоларининг ҳамда организми тизимларининг бузилган ва (ёки) йўқолган функцияларини саклаб қолишга, қисман ёки тўлиқ тиклашга қаратилган тиббий хизматлар мажмуидир.

Ижтимоий реабилитация қилиш ногиронлиги бўлган шахсларнинг хаёт фаолияти чекланганлигини енгиб ўтиши учун шарт-шароитлар яратишга, ижтимоий мақомини, ўзига ўзи хизмат кўрсатиш, мустақил яшаш имкониятларини тиклашга, шунингдек уларни жамиятда оиласидан ҳаётнинг одатий шароитларига қайтаришга қаратилган чора-тадбирлар мажмуидир.

Касбий реабилитация қилиш ногиронлиги бўлган шахсларни касбга ўйналтиришга, касбга ўқитишга ва ишга жойлаштиришга, шунингдек уларнинг бой берилган касбий билимлари, маҳорати ва кўнилмаларини тиклашга қаратилган чора-тадбирлар мажмуидир.

Ногиронлиги бўлган шахслар организмининг бузилган ёки вақтинча йўқолган функцияларини ҳамда уларнинг ижтимоий ва касбий фаолиятга бўлган қобилиятини жисмоний тарбия ва спорт воситалари ҳамда усулларидан фойдаланган ҳолда тиклаш (тузатиш ва компенсация қилиш) жисмоний реабилитация қилишdir.

Ногиронлиги бўлган шахсларни реабилитация ва абилитация қилиш ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастурига мувофиқ ташкил этилади.

Абилитация қилиш жамият ҳаётига мослаштириш учун организмнинг йўқ бўлган (туғма) ва (ёки) ривожланмаган функцияларини шакллантиришга қаратилган тиббий, ижтимоий, педагогик, психологик жиҳатдан тузатиш ва бошқа тузатиш чора-тадбирлари мажмуидир.

Абилитация қилиш бўйича хизматлар хавф гуруҳидаги болаларга кўрсатиладиган тиббий-ижтимоий, психологик ва педагогик жиҳатдан тузатиш хизматларини, шунингдек бошқа тузатиш хизматларини ўз ичига олади.

Хавф гуруҳидаги болалар жумласига эрта аралашув ҳамда зарур тиббий, ижтимоий, психологик, педагогик жиҳатдан тузатишга ёки бошқа тузатишга оид кўмак кўрсатилмагандага жисмоний ва (ёки) руҳий ривожланишида юқори даражадаги ортда қолиш эҳтимоли мавжуд уч ёшгача бўлган болалар киради.

Абилитация қилиш бўйича хизматлар, ташкилий-хуқуқий шаклидан қатъи назар, тиббий-ижтимоий ташкилотлар, шунингдек тиббий-ижтимоий хизматлар кўрсатишга доир ихтисослаштирилган ташкилотлар томонидан кўрсатилади.

Ногиронлиги бўлган шахсларни (болаларни) абилитация қилиш уларнинг эҳтиёжларига имкон қадар мослаштирилган ҳажмда, малакали ходимлар томонидан амалга оширилади.

33-модда. Ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастури

Ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастури тиббий-ижтимоий экспертиза асосида ишлаб чиқилган, ногиронлиги бўлган шахс учун мақбул реабилитация чоралари мажмуи бўлиб, ушбу чоралар организмнинг бузилган ёки йўқолган функцияларини, шунингдек ногиронлиги бўлган шахс меҳнат фаолиятининг айrim турларини бажариш қобилиятини тиклашга, компенсация қилишга қаратилган тиббий, ижтимоий, касбий ва жисмоний реабилитация чораларини амалга оширишнинг айrim турлари, шакллари, ҳажмлари, муддатлари ҳамда тартибини ўз ичига олади.

Ногиронлиги бўлган шахс учун тиббий-ижтимоий экспертиза ўтказилганидан кейин ўн кун ичидаги ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастури ишлаб чиқилади.

Ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастури давлат органлари ва ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек ташкилий-хуқуқий шаклидан қатъи назар, бошқа ташкилотлар томонидан бажарилиши шарт.

Ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастури тиббий, ижтимоий, таълимга оид ва касбий соҳалардаги мутахассислар томонидан ўтказиладиган кўп соҳалар бўйича баҳолаш асосида ишлаб чиқилади.

Ташкилий-хуқуқий шаклидан қатъи назар, давлат органлари ва ташкилотлар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек бошқа ташкилотлар ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастурларида назарда тутиладиган чора-тадбирларнинг сўзсиз, ўз вақтида ва тўлиқ бажарилишини таъминлайди.

Ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастурини тузишда тиббий-ижтимоий эксперт комиссияси шифокорлари ногиронлиги бўлган шахсни ушбу Конунда берилаётган хукуклари тўғрисида хабардор қилиши шарт.

Ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастурини бажариш бўйича тадбирларни молиялаштириш Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети маблағлари ва қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалар ҳисобидан амалга оширилади.

Ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастурида кўрсатилган тадбирларни ўтказиш чоғида ногиронлиги бўлган шахс қўйидаги хукукларга эга:

реабилитацияни ўтказиша иштирок этувчи шахслар томонидан ўзига нисбатан teng, ҳурмат билан муносабатда бўлиниши;

ўз хукуqlari ва имконияtlari, шунингдек реабилитациядан ўтиш хусусияти, сифати, шарт-шароитlari ҳақida тўлиқ ҳамда ишончли ахборот олиш;

нодавлат нотижорат ташкилотлари, шу жумладан ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари вакилларини реабилитация ўтказишининг ҳар қандай босқичида жалб этиш.

Ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастури ногиронлиги бўлган шахс учун тавсия хусусиятига эга. Ушбу шахс реабилитация чора-тадбирларининг уёки бу туридан, шакли ва ҳажмидан, шунингдек дастурни амалга оширишдан бутунлай воз кечишига ҳақли. Ногиронлиги бўлган шахс ўзининг реабилитация қилишнинг муайян техник воситаси ёки бошқа воситаси ёхуд тури, шу жумладан автомобиллар, ўриндиқли аравачалар, протез-ортопедия мосламалари, маҳсус ҳарфли матбаа нашрлари, овоз кучайтирувчи аппаратлар, сигнализаторлар, субтитрли ёки сурдотаржимили видеоматериаллар ва бошқа шу каби воситалар билан таъминланиши тўғрисидаги масалани мустақил равишда ҳал қилишга ҳақлиdir.

Реабилитация қилишнинг техник воситалари ва хизматлари ногиронлиги бўлган шахсларга, қоида тариқасида, натура шаклида тақдим этилади.

Агар ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастурида назарда тутилган реабилитация қилишнинг техник воситасини ёхуд хизматни унга тақдим этишининг имкони бўлмаса ёки ногиронлиги бўлган шахс ўз ҳисобидан тегишли воситани олган ёхуд хизмат учун ҳақ тўлаган бўлса, унга ногиронлиги бўлган шахсга тақдим этилиши керак бўлган реабилитация қилишнинг техник воситасининг ёки хизматнинг қиймати миқдорида компенсация тўланади.

Ногиронлиги бўлган шахс ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастуридан бутунлай воз кечган ёки дастурнинг айрим қисмлари амалга оширилишидан воз кечган тақдирда давлат органлари ва ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек бошқа ташкилотлар, ташкилий-хукукий шаклидан қатъи назар, дастурнинг бажарилмаганлиги учун жавобгар бўлмайди.

Ногиронлиги бўлган шахсни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастурини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

34-модда. Протез-ортопедия мосламалари ва реабилитация қилишнинг техник воситалари

Давлат замонавий протез-ортопедия мосламаларини ва реабилитация қилишнинг техник воситаларини яратиш ҳамда ишлаб чиқаришни ташкил этиш мақсадида реабилитация қилиш индустриясини ривожлантиришга кўмаклашади.

Протез-ортопедия мосламаларининг ва реабилитация қилиш техник воситаларининг давлат реестри (рўйхати), бундай воситалар билан таъминлаш тартиби, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларни реабилитация қилишнинг техник воситалари билан таъминлаш учун тиббий кўрсатмалар ва қарши кўрсатмалар рўйхати белгиланган тартибда аниқланади.

Ногиронлиги бўлган шахсларни протез-ортопедия мосламалари ва реабилитация қилишнинг техник воситалари билан таъминлаш бўйича харажатларга доир мажбуриятларни молиялаштириш, шу жумладан уларни тайёрлаш ва таъмирлаш Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширилади.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг протез-ортопедия мосламалари ва уларни реабилитация қилишнинг техник воситалари учун ушбу моддада назарда тутилган харажатларни молиялаштиришга доир қўшимча маблағлар қонун хужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалардан ҳам олиниши мумкин.

Ҳисобот даври якунлари бўйича кайси тадбиркорлик субъектининг тушуми умумий ҳажмининг камида ўттиз фоизи ногиронлиги бўлган шахслар учун протез-ортопедия мосламаларини ва анжомларини ишлаб чиқаришдан, шунингдек уларга ортопедик протезлаш хизматлари кўрсатишдан, протез-ортопедия мосламаларини ва анжомларини таъмирлаш ҳамда хизмат кўрсатишдан келиб тушган бўлса, ўша тадбиркорлик субъекти куйидаги хукукларга эга:

ўзи киритган таклифлар танлов савдолари бошқа иштирокчиларининг таклифлари билан teng бўлган тақдирда харидор томонидан инвестиция мажбуриятларини ва ижтимоий мажбуриятларни қабул қилиш шарти билан давлат мулки обьектларини «ноль» харид қиймати бўйича реализация қилиш юзасидан ўтказилган танлов савдолари натижаларига кўра контракт тузишга доир устунлик;

давлат мулки обьекти учун мазкур обьектнинг ижара ҳақи ставкаси энг кам миқдорининг эллик фоизи миқдорида ижара ҳақи тўлаш.

5-боб. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг соғлиғини сақлаш ва уларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш

35-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг соғлиғини сақлаш

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларнинг соғлиқни сақлаш хизматларидан, сифатли ва ногиронлиги бўлган шахсларнинг эҳтиёжларини ҳисобга олувчи тиббий ёрдамдан бошқа фуқаролар билан тенг равишда фойдаланиш ҳукуқи амалга оширилишини таъминлаш учун зарур чоралар кўради.

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларга, фуқароларга бепул тиббий ёрдам кўрсатишнинг давлат кафолатлари дастури доирасида амалга ошириладиган малакали тиббий ёрдам кўрсатилиши бўйича чоралар кўради. Ногиронлиги бўлган шахсларни тиббий парвариш қилиш барча даражалардаги мавжуд тиббий хизматлар доирасида, шунингдек ногиронлиги бўлган шахслар учун ихтисослаштирилган хизматлар томонидан амалга оширилади.

Зўрайиб борувчи шаклдаги ёки якуний боскичдаги бедаво касалликларга чалинган шахслар bemорларнинг жисмоний, руҳий, ҳиссий ва маънавий эҳтиёжларини қаноатлантиришни назарда тутувчи паллиатив тиббий парваришлиш хизматлари кўрсатилиши ҳукуқига эга бўлади.

36-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш

Ногиронлиги бўлган шахсларга ижтимоий ёрдамнинг куйидаги турлари кўрсатилади:

пул тўловлари (пенсиялар, нафакалар, бир йўла бериладиган тўловлар);

реабилитация қилишнинг техник воситалари, сурдотехника, тифлотехника воситалари ёки бошқа воситалар, шу жумладан ўриндиқли аравачалар, протез-ортопедия мосламалари, маҳсус ҳарфли матбаа нашрлари, овоз кучайтирувчи аппаратлар ва сигнализаторлар, субтитрли ёки сурдотаржимили видеоматериаллар, шунингдек автомобиллар билан таъминлаш;

тиббий, ижтимоий, касбий, жисмоний реабилитация қилиш бўйича хизматлар ва майший хизматлар;

транспорт хизматлари;

дори воситалари билан таъминлаш.

Ногиронлиги бўлган шахсларга ижтимоий ёрдам маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, соғликни сақлаш, халқ таълими органлари, бошқа давлат органлари томонидан тиббий-ижтимоий эксперт комиссияларининг хуносалари асосида кўрсатилади.

Ногиронлиги бўлган, ўзи хизмат кўрсатиш қобилиятини қисман ёки тўлиқ йўқотган ва ўзгаларнинг доимий парваришига муҳтоҷ бўлган шахсларга уларнинг уйидага ҳамда ваколатли давлат органларининг ихтисослаштирилган стационар муассасаларида қонун хужжатларида белгиланган тартибда хизматлар кўрсатилади. Бу муассасаларда ижтимоий хизматлар кўрсатиш билан бир қаторда ҳаёт фаолияти учун тегишли шарт-шароитлар таъминланади, тиббий хизматлар кўрсатилади, шунингдек меҳнат фаолияти ва дам олиш ташкил этилади.

Иш берувчининг айби билан меҳнатда майиб бўлган ёки касб касаллигига чалинган ногиронлиги бўлган шахслар тиббий кўрсатмаларга биноан иш берувчининг (ташкилотнинг ташкилий-хукукий шаклидан қатъи назар) маблағлари ҳисобидан реабилитация қилишнинг техник ва маҳсус транспорт воситалари билан таъминланади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ногиронлиги бўлган шахсларга маҳаллий бюджет маблағлари ҳисобидан қўшимча ижтимоий кафолатлар белгилаш хукуқига эга.

Ногиронлиги бўлган шахслар санаторий-курортда бепул соғломлаштириш, шунингдек дори воситалари, ногиронлиги бўлган шахсларни парвариш қилиш учун мўлжалланган тиббий буюмлар ва ногиронлиги бўлган болалар учун маҳсус шифобахш озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминланиш хукуқига эга.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг санаторий-курортда соғломлаштирилишини таъминлаш тартиби ҳамда дори воситаларининг, ногиронлиги бўлган шахсларни парвариш қилиш учун мўлжалланган тиббий буюмларнинг ва ногиронлиги бўлган болалар учун маҳсус шифобахш озиқ-овқат маҳсулотларининг рўйхати Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

37-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларга ижтимоий-маиший хизмат кўрсатиш

Ногиронлиги бўлган шахсларга ижтимоий-маиший хизмат кўрсатиш соғликни сақлаш органлари, бандлик ва меҳнат муносабатлари органлари, хайрия ташкилотлари ва бошқа ташкилотлар томонидан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари, шу жумладан ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари иштирокида амалга оширилади ҳамда қуидаги турларни ўз ичига олади:

ижтимоий ҳимоя қилиш ва ижтимоий хизматлар кўрсатиш масалалари юзасидан маслаҳат бериш;

тегишли органлар ва ташкилотларга юбориш;

соғлигининг ҳолатига кўра ўзига нисбатан ҳомийлик белгиланишига муҳтож ногиронлиги бўлган шахсларга кўмаклашиш ва ҳомийларнинг ўз мажбуриятларини бажариши устидан назоратни амалга ошириш;

протез-ортопедия мосламаларини ва реабилитация қилишнинг техник воситаларини олишда кўмаклашиш;

ўзгаларнинг парваришига муҳтож ногиронлиги бўлган шахсларни дори воситалари билан бепул ёки имтиёзли таъминлаш;

ўзгаларнинг парваришига муҳтож ногиронлиги бўлган шахсларнинг асосий озиқ-овқат маҳсулотлари ҳамда гигиена воситалари билан бепул таъминланишига, шу жумладан овқат тайёрлашига ва уй-жойни йиғиштиришига, гигиенани амалга оширишига кўмаклашиш.

Агар ходим иш берувчининг айби билан ногирон ва ўзгаларнинг парваришига муҳтож бўлиб қолган бўлса, ногиронлиги бўлган шахс меҳнат қобилиятини йўқотган вақтда уни парвариш қилувчи шахсни иш берувчи тиббий-ижтимоий эксперт комиссияларининг ёки педиатрия тиббий-ижтимоий комиссияларининг хулосасига биноан ўз ҳисобидан таъминлаши ҳамда жабрланган ходимга етказилган моддий заарнинг ўрнини қоплаши ва маънавий зиённи компенсация қилиши шарт.

6-боб. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг таълим олиши, ушбу шахсларни касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш

38-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг таълим олиш ҳуқуқи

Ногиронлиги бўлган шахслар барча даражалардаги таълим ташкилотларида таълим олиш ва ўз қобилиятини янада тўликроқ ривожлантириш учун бутун умри давомида таълим олиш ҳамда жамият ва давлат ҳаётида иштирок этиш ҳуқуқига эга.

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларнинг инклузив таълим министрлари таълим олиши ва касбий тайёргарликдан, қайта тайёрлашдан ва малака оширишдан ўтиши учун зарур шарт-шароитлар яратилишини кафолатлайди.

Таълим ташкилотлари давлат органлари билан биргаликда ногиронлиги бўлган болаларнинг мактабгача, мактабдан ташқари ва умумий ўрта таълим олишини, шунингдек ўрта маҳсус, профессионал, олий ва олий ўкув юртидан кейинги таълими олишини таъминлайди.

Агар ногиронлиги бўлган болаларни таълим муассасаларида ўқитишининг вақтинча имкони бўлмаса, таълим соҳасидаги давлат бошқаруви органлари ва таълим муассасалари ногиронлиги бўлган болаларнинг соҳага оид шифокорлар тавсиялари асосида ҳамда ота-онасининг ёки бошқа қонуний вакилларининг розилиги билан уйда ўқитилишини таъминлайди.

Ногиронлиги бўлган болаларни уйда ўқитиш Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширилади.

Давлат ногиронлиги бўлган болаларнинг бепул умумий ўрта, мактабдан ташқари, ўрта маҳсус ва профессионал таълим олишини кафолатлади.

Ногиронлиги бўлган шахсларни тўловдан озод қилган ҳолда ёки имтиёзли шартлар асосида маҳсус ўкув кўлланмалари ва адабиётлар, шунингдек сурдотаржимонлар хизматларидан фойдаланиш имконияти билан таъминлаш Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети маблаглари ҳисобидан амалга оширилади.

Нодавлат таълим ташкилотлари ногиронлиги бўлган шахсларни (болаларни) ўқитганлик учун тўлов бўйича имтиёзлар белгилашга ҳакли.

Ногиронлиги бўлган шахсларга таълим бериш, уларни касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш турли шаклларда, шу жумладан ишлаб чиқаришдан ажралган ва ажралмаган ҳолда, экстернат шаклида, шунингдек масофавий таълим технологияларидан фойдаланган ҳолда, умумий типдаги таълим муассасаларида ва ташкилотларида, ихтисослаштирилган таълим муассасаларида, уйда, маҳсус гурухларда, синфларда ва якка тартибдаги ўкув режалари бўйича ўқитиш йўли билан амалга оширилади.

Ногиронлиги бўлган болаларни ҳар томонлама ва уйғун ривожлантириш, уларда ижтимоий фаолликни шакллантириш, меҳнатга иштиёқ уйғотиши, уларни илм-фанга, техникага, санъатга ва спортга жалб этиш мақсадида таълим муассасалари ногиронлиги бўлган болаларнинг мактабдан ташқари таълимдан фойдаланишини, бунинг учун зарур шарт-шароитлар яратган ҳолда, давлат органлари билан биргаликда таъминлаши шарт.

Имо-ишора тили Ўзбекистон Республикаси томонидан ногиронлиги бўлган шахсларнинг шахслараро муомала воситаси сифатида эътироф этилади.

Давлат органлари ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳар бири учун мосрок бўлган тилларни, мулоқот қилиш усуслари ва воситаларини ривожлантириш, Брайль алифбосини, муқобил ҳарфларни, нутқ ва оғзаки муомала кўнималарини ўзлаштириш, шунингдек ўқитувчиларни ва мактаб ходимларини инклузив таълим масалаларида ўқитиш, имо-ишора тилини ва Брайль алифбосини биладиган ногиронлиги бўлган ўқитувчиларни таълим муассасаларига ишга жойлаштириш ёрдамида ногиронлиги бўлган шахслар учун таълим тизимини такомиллаштириш чораларини кўради.

39-модда. Ногиронлиги бўлган болаларнинг мактабгача таълими

Ногиронлиги бўлган болаларнинг мактабгача таълими мактабгача таълим ташкилотларида амалга оширилади.

Мактабгача ёшдаги ногиронлиги бўлган болаларга нисбатан зарур реабилитация ва абилитация қилиш чоралари амалга оширилади ҳамда уларнинг мактабгача таълим ташкилотларида бўлиши учун қулай шарт-шароитлар яратилади.

Соғлигининг ҳолати мактабгача таълим муассасаларида бўлишни вақтинча истисно этадиган ногиронлиги бўлган болалар учун кўп тармоқли ихтисослаштирилган мактабгача таълим ташкилотлари ташкил этилади.

Кўп тармоқли ихтисослаштирилган мактабгача таълим ташкилотларида илгор услубиётларни ўз ичига оладиган мактабгача таълим ва тарбиянинг давлат таълим дастурини амалга ошириш таъминланади.

40-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг умумий ўрта, ўрта маҳсус, профессионал, мактабдан ташқари, олий ва олий таълимдан кейинги таълими

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг умумий ўрта ва ўрта маҳсус таълими, профессионал таълими таълим муассасаларида ва ташкилотларида, зарурият бўлганда эса ихтисослаштирилган таълим муассасаларида амалга оширилади.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг олий таълими болалар, ўсмирлар ижодиёт саройлари, уйлари, клублари ва марказларида, “Баркамол авлод” болалар мактабида, болалар-ўсмирлар спорт мактабларида, болалар мусиқа ва санъат мактабларида, студияларда, ахборот-кутубхона ҳамда соғломлаштириш муассасаларида амалга оширилади.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг олий таълими олий таълим муассасаларида ва ташкилотларида амалга оширилади.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг олий таълимдан кейинги таълими олий таълим ва илмий ташкилотларда олиниши мумкин.

Стационар даволаш-профилактика ёки реабилитация муассасаларида даволаш курсини ўтаётган ногиронлиги бўлган болалар учун мазкур муассасаларда ўқув машғулотлари ташкил этилади.

Профессионал таълим олиш учун маҳсус шарт-шароитларга муҳтоҷ ногиронлиги бўлган шахслар учун турли типдаги ва хилдаги ихтисослаштирилган профессионал таълим муассасалари ташкил этилади. Уларда ўқитиши маҳсус ўқув дастурлари асосида давлат таълим стандартларига мувофиқ амалга оширилади.

Ногиронлиги бўлган шахслар учун олий таълим муассасаларида давлат гранти асосида абитуриентларни қабул қилиш умумий сонининг икки фоизи миқдорида қўшимча қабул квотаси ажратилади.

Ногиронлиги бўлган шахсларни қўшимча квота асосида олий таълим муассасаларига қабул қилиш кириш имтиҳонлари натижалари бўйича амалга оширилади.

Ногиронлиги бўлган шахслар учун ажратилган қўшимча квоталар бўйича ўқишига қабул қилинмаганabituriyentlar тўплаган баллари билан таълимнинг ушбу йўналиши бўйича танловда умумий асосларда иштирок этади.

41-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларни касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш

Ногиронлиги бўлган шахсларни касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш таълим муассасаларида ва ташкилотларида, шу жумладан ихтисослаштирилган таълим муассасаларида, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамоат бирлашмалари корхоналарида ногиронлиги бўлган шахсларни реабилитация қилишнинг якка тартибдаги дастурига мувофиқ таъминланади.

Давлат касбга тайёрлаш (шу жумладан касбга ташхис қўйиш ва йўналтириш, шакллантириш ва реабилитация қилиш), тарбиялагч, ўқитиш ва такомиллаштириш даврида дидактик ҳамда йўрикномавий материал, шу жумладан кўзи ожизлар учун материаллар (Брайль алифбоси), кўриш қобилияти заиф бўлганлар учун овозли вариандаги ҳарфлар, овозли адабиёт, шу жумладан гурухларда ўқитиш учун ёрдамчи овоз тизимлари, эшлиши қобилияти заиф бўлганлар учун мимика ва имо-ишора тилига таржима билан таъминланишини кафолатлади.

Соғлиқни сақлаш муассасалари томонидан енгил автомобилларни бошқариш учун яроқли деб эътироф этилган ногиронлиги бўлган шахсларни ҳайдовчиликка тайёрлаш маҳсус ўкув дастурлари асосида амалга оширилади.

Кар ва кар-соқов шахсларни ҳайдовчиликка тайёрлаш умумий ўкув дастури асосида сурдотаржима билан амалга оширилади.

7-боб. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнат қилиши ва бандлиги

42-модда. Меҳнат қилишга бўлган ҳуқуқнинг амалга оширилишини таъминлаш

Ногиронлиги бўлган шахс одатдаги меҳнат шароитларига эга ташкилотларда, ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнатидан фойдаланувчи ихтисослаштирилган корхоналарда, цехларда ва участкаларда ишлашга, шунингдек қонун ҳужжатларида тақиқланмаган якка тартибдаги меҳнат фаолиятини ёки бошқа фаолиятни амалга оширишга ҳақли.

Меҳнат муносабатларининг барча шаклларига нисбатан, шу жумладан ишга қабул қилиш шартларига, ишга ёллашга, меҳнат фаолиятини амалга оширишга, ишни сақлаб қолишга, хизматда (ишида) лавозим бўйича кўтарилишга, шунингдек хавфсиз меҳнат шароитлари таъминланишига нисбатан ногиронлик белгисига кўра камситиш тақиқланади.

Ногиронлиги бўлган шахснинг меҳнат тўғрисидаги қонун хужжатларида назарда тутилган вақтинча меҳнатга қобилиятсизлиги ва таътилларда бўлиши даврида иш берувчининг ташаббуси билан меҳнат шартномасини бекор қилишга йўл қўйилмайди, бундан ташкилот тўлиқ тутатилган ҳоллар мустасно.

Ногиронлиги бўлган шахсларни тунги вақтда ишга, шунингдек ишдан ташқари вақтдаги ишларга ва дам олиш кунлари ишга жалб этишга йўл қўйилмайди, бундан қонун хужжатларида назарда тутилган ҳоллар мустасно.

I ва II гурух ногиронлиги бўлган ишловчи шахсларга нисбатан меҳнатга ҳақ тўлаш миқдори камайтирилмаган ҳолда қисқартирилган иш вақти давомийлиги белгиланади ва меҳнат тўғрисидаги қонун хужжатларига мувофиқ ҳар йилги асосий узайтирилган таътил берилади.

43-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштириш ва уларнинг бандлигини таъминлаш

Давлат ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштириш ва уларнинг бандлигини таъминлаш, шунингдек меҳнат бозорида уларнинг рақобатбардошлигини ошириш мақсадида:

ногиронлиги бўлган шахсларни касбий реабилитация қилишни амалга оширади, уларни меҳнатда кузатиб боради, шунингдек ногиронлиги бўлган шахсларнинг мос келадиган ишга киришини, сақлаб қолинишини ва хизматда (ишда) лавозим бўйича кўтарилишини таъминлайди;

ташкилий-хукуқий шаклидан катъи назар, аҳоли бандлиги тўғрисидаги қонун хужжатларида назарда тутилган тартибда ташкилотларда ногиронлиги бўлган шахсларни ишга қабул қилиш учун иш ўринларининг энг кам сонини белгилайди;

ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштириш учун мос келадиган касблар бўйича иш ўринларини захира қилинишини таъминлайди;

ташкилий-хукуқий шаклидан катъи назар, ташкилотларни ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштиришга рағбатлантиради, шунингдек ихтисослаштирилган иш ўринлари ташкил этилишини таъминлайди;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши учун зарур шарт-шароитлар яратилишини таъминлайди;

ихтисослаштирилган корхоналарни давлат томонидан кўллаб-кувватлади;

ногиронлиги бўлган шахсларни янги касбларга ўқитиш ўкув дастурлари ташкил этилиши ва такомиллаштирилишини таъминлайди;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг давлат секторига ишга жойлаштирилишини ва бандлиги рағбатлантирилиши ҳамда ривожлантирилишини таъминлайди;

ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнатидан, шу жумладан уларнинг касаначилигидан фойдаланувчи ташкилотларни давлат томонидан қўллаб-куватлайди.

Ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштириш маҳаллий меҳнат органлари томонидан таъминланади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан ходимларининг сони йигирма нафардан ортиқ бўлган ташкилотларда ходимлар умумий сонининг камида уч фоизи миқдорида ногиронлиги бўлган шахсларни ишга жойлаштириш учун иш ўринларининг энг кам сони белгиланади.

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг меҳнатидан фойдаланиш учун ногиронлиги бўлган шахсларнинг эҳтиёжларини ҳамда маҳаллий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда ихтисослаштирилган корхоналар ва иш ўринлари ташкил этилади. Кўриш бўйича ногиронлиги бўлган шахслар шарт-шароитлари ўз имкониятларига мувофик бўлган ишлаб чиқаришда иштирок этиш учун устувор хукуқка эга бўлади.

8-боб. Якунловчи қоидалар

44-модда. Низоларни ҳал этиш

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқларини таъминлаш соҳасидаги низолар қонун хужжатларида белгиланган тартибда ҳал этилади.

45-модда. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари тўғрисидаги қонун хужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

Ногиронлиги бўлган шахсларнинг хукуқлари тўғрисидаги қонун хужжатларини бузганликда айбордor шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўлади.

46-модда. Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун хужжатларини ўз кучини йўқотган деб топиш

Куйидагилар ўз кучини йўқотган деб топилсин:

1) Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 18 ноябрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида»ги 422–ХII-сонли Қонуни (Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992 йил, № 2, 78-модда);

2) Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1991 йил 18 ноябрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга киритиш тартиби ҳақида»ги 423–ХII-сонли Қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992 йил, № 2, 79-модда);

3) Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 621-I-сонли Қонунининг (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 йил, № 5–6, 102-модда) 2-банди;

4) Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 12 майда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 220-II-сонли Қонунининг (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 йил, № 5, 89-модда) I бўлими;

5) Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 27 августда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 671-II-сонли Қонунининг (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2004 йил, № 9, 171-модда) I бўлими;

6) Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 3 декабрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш, шунингдек айрим қонун ҳужжатларини ўз кучини йўқотган деб топиш тўғрисида»ги 714-II-сонли Қонуни (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2005 йил, № 1, 18-модда) I бўлимининг 7-банди;

7) Ўзбекистон Республикасининг 2005 йил 23 майда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар киритиш тўғрисида»ги ЎРҚ-2-сонли Қонунининг (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2005 йил, № 5, 152-модда) 1-моддаси;

8) Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 11 июлда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий химоя қилиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги ЎРҚ-162-сонли Қонуни (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2008 йил, № 7, 353-модда);

9) Ўзбекистон Республикасининг 2010 йил 9 сентябрда қабул қилинган «Фуқароларнинг пенсия таъминоти тизими такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар киритиш тўғрисида»ги ЎРҚ-254-сонли Қонунининг (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2010 йил, № 9, 334-модда) 1-моддаси;

10) Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 30 апрелда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги ЎРҚ-352-сонли Қонунининг (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2013 йил, № 4, 98-модда) 1-моддаси;

11) Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 7 октябрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш, шунингдек айрим қонун ҳужжатларини ўз кучини йўқотган деб топиш тўғрисида»ги ЎРҚ-355-сонли Қонунининг (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2013 йил, № 10, 263-модда) **1-моддаси**;

12) Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 26 декабрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги ЎРҚ-416-сонли Қонунининг (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2016 йил, № 12, 383-модда) **2-моддаси**;

13) Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 13 июнда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш, шунингдек айрим қонун ҳужжатларини ўз кучини йўқотган деб топиш тўғрисида»ги ЎРҚ-436-сонли Қонунининг (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2017 йил, № 6, 300-модда) **2-моддаси**;

14) Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 3 январда қабул қилинган «Айрим давлат органлари фаолияти такомиллаштирилиши, шунингдек фуқароларнинг хуқуqlари ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги ЎРҚ-456-сонли Қонунининг (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2018 йил, № 1, 1-модда) **1-моддаси**.

**47-модда. Ушбу Қонуннинг ижросини, етказилишини,
моҳияти ва аҳамияти тушунтирилишини
таъминлаш**

Ўзбекистон Республикаси Соғликни сақлаш вазирлиги ва бошқа манбаатдор ташкилотлар ушбу Қонуннинг ижросини, ижрочиларга етказилишини ҳамда моҳияти ва аҳамияти аҳоли ўртасида тушунтирилишини таъминласин.

**48-модда. Қонун ҳужжатларини ушбу Қонунга
мувофиқлаштириш**

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси:
хукумат қарорларини ушбу Қонунга мувофиқлаштиrsин;
давлат бошқаруви органлари ушбу Қонунга зид бўлган ўз норматив-хукуқий ҳужжатларини қайта кўриб чиқишлиари ва бекор қилишларини таъминласин.

49-модда. Ушбу Қонуннинг кучга кириши

Ушбу Қонун расмий эълон қилинган кундан эътиборан уч ой ўтгач кучга киради.

Ўзбекистон Республикасининг
Президенти

Ш. Мирзиёев

Тошкент шаҳри,
2020 йил 15 октябрь
№ ЎРҚ-641